AZ ÉLETMŰ LEZÁRULÁSA ÉS MEGNYÍLÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI

Hervay Gizella fennmaradt kéziratos feljegyzései között olvasom: „Minden igazi változás, ami a lélekben történik, hoz valami visszavonhatatlanul újat, egyszerűen semmit sem tudunk már úgy csinálni, mintha mi sem történt volna. Zsigereinkben is megváltozunk. De minden változás megkérdőjelezi mindazt, amit eddig evidenciaként éltünk meg. Kapunk egy új égboltot, és kihúzzák alólunk a földet. Egyszerre többek leszünk s kevesebbek a régi magunknál. Ha túl sok ilyen belső megújulás adatik meg egy embernek – belehal. Nem azért, mintha nem tudná elviselni az új és új önmagát, hanem azért, mert elveszítheti eredendő belső biztonságát."[155] Mintha arról szólna a szöveg – és kétségtelenül arról *is* szól –, ahogyan az újabb és újabb „élethelyzetek és halálhelyzetek"[156] visszamenőleg átrajzolják az életutat, és magát a személyt, aki élettörténete révén definiálja önmagát. A gondolatmenet azonban folytatódik, és itt érezhetünk rá többek között arra, hogy miképpen állt össze Hervay számára mindaz, ami vele különböző, identitását megképező szerepeiben történt. A biztonság elveszítéséről van szó tehát: „Minden hatalom erre gondol, mikor állandó bizonytalanságban tart egy népet – hosszú távon elvesztik a népek saját arcukat. Nagy történelmi tanulság, hogy erre egyetlen nép sem hajlandó. Inkább belecsökönyösödik valamibe, amit a magáénak érez, inkább nem hajlandó lélekben igazodni még az olyan újdonsághoz sem, ami felszabadíthatná. Evvel is számol a mindenkori elnyomás – saját szabadságától így foszt meg népeket –

hogy az jogos önvédelemnek tűnik. Ezért van szükség a lényeglátó zsenikre, akik biztos iránytűvel éreznek rá a szabadság és az önmegtartás élhető formájára, arányaira."[157] Hervayt mindvégig foglalkoztatta a helyes arányok megtalálása, magyarországi beilleszkedésének sikerei és kudarcai is ezekkel az arányokkal álltak összefüggésben. Illetőleg azzal a hatalmas, már-már elviselhetetlen szerete téhséggel, amelyről szinte minden, a kései Hervayval kapcsolatos megemlékezés beszámol. „Féltünk tőle, nyűgösnek éreztük. Természetében volt valami kibírhatatlan csatlakozási vágy"[158] – írja a posztumusz Hervay-kötet friss élményével Szakolczay Lajos. „Gizivel többször találkoztam nagy társaságban, barátok és tisztelők körében, de ő mindig a magányosságára panaszkodott. [...] Nekünk viszont sok volt az ő társaság- és szeretetigénye, ezért a jelenlétében – nehezen kiharcolt belső harmóniánkat, a magányunkat féltve – bezárultunk, és csak a verseit lapozgatva nyíltunk meg újra"[159] – emlékezik 1993-ban Baka István. Ő talál rá arra a párhuzamra is, amely magyarázatként szolgálhat egyrészt a Hervay-jelenségre, úgy, ahogy utolsó éveiben tűnt fel az emberek között, másrészt pedig arra a bűntudatra, amely minden bizonnyal azért bukkanhatott fel az emlékezők írásaiban újra meg újra, mert nem volt alkalmuk „búcsút venni" az öngyilkosságot választó Hervaytól: „József Attilával lehettek így a barátai – bár ezzel sem Gizit, sem magunkat nem akarom József Attilához és baráti köréhez emelni"[160] – mondja Baka.

Az arányok keresése már a Forrás-nemzedék fellépése idején meghatározónak bizonyul Hervay számára a tekintetben, ahogy az akkoriban kanonikusnak tűnő művészi és értelmiségi szerepmodelleket több társával együtt

elveti.[161] Nem a pódium, nem a dobogó, nem a „felülnézet" tűnik utólag sem költői szerepe meghatározójának. Egy 1982-ben született feljegyzésében mondja szilágysági élményeiről, gyűjtéseiről: „Valósággal versben beszéltek az emberek, csak oda kellett figyelni. Hát én odafigyeltem, és nem csupán a költőiséget vettem észre – ez nyilvánvaló volt – hanem elsősorban azt tanultam meg, hogy honnan látják az emberek a világot. Alulról. Ez messzemenően meghatározta azt, hogy mit s hogyan írok. Nekem a népköltészet és a népi beszéd nem külsőleges szépség, nem külső forma, hanem látásmód. Én is éppen úgy alulról néztem mindazt, ami a fejem felett beleszólási lehetőségem nélkül történt a történelemben, mint a szilágysági ember."[162] Ez a nézőpontválasztás valóban jellemzőnek tűnik a Hervay-versekben, különösen az *Űrlap* című kötet idején.

Bár reflexiói, megnyilatkozásai mindvégig jelzik az egyensúlykeresés igényét, a kései kötetek világa mintha éppen arra utalna, hogy nem lehetséges az egyensúly megteremtése. A *Kettészelt madár*, a *Száműzött szivárvány* és a *Lódenkabát Keleteurópa szegén* poétikája a globális pusztulás elvére épül. Egyediségük s talán erősségük éppen visszafoghatatlan intenzitásukban rejlik. Világképükre, ahogy Pécsi Györgyi mondja, valóban szükség lehet minden olyan korban, amely a félelem korszakaként próbálja meghatározni önmagát.

Ne hagyjuk azonban figyelmen kívül azt az ívet sem, amely mentén idáig érkezik a Hervay-költészet. Az egyes állomásokat, ahogyan áttevődnek a hangsúlyok a versekben, attól a figurától indulva, amelyben még aligha ismerünk a kései Hervayra: „Látlak harminc évvel ezelőtt, bő, tarka parasztszoknyádban Kolozsvár főterén,

naponta mosott fehér vászonblúzodban [...]; boldogságra születtél, fruskavihogásra, s mint a fiatal állat, kaptad föl a fejed minden lehető jó széljárásra, illatra, vidámodás-alkalomra."[163] Bodor Pál sorai ezek, amelyek már ugyancsak az önként vállalt halál perspektívájából tekintenek vissza a Hervay-életútra. A Hervay-költészet tehát, ahogy a fentebb idézett gondolatok is jelzik, megnyílik, megnyitható az életút, a világkép felől. És megnyílik, megnyitható természetesen a szövegek áramlásában való megmerítkezéssel is. Erre tett kísérletet ez a könyv.

*

A könyv megírását nagyban elősegítette a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának kézirat-előkészítő támogatása. Az anyaggyűjtés során segítségemre volt még Hervay Tamás, aki megkönnyítette számos fontos Hervay-dokumentumhoz való hozzáférésemet. Ezúton mondok köszönetet a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársainak is, különösképpen Varga Katalinnak, a kutatáshoz nyújtott segítségéért. Köszönet illeti még Dr. Cs. Gyímesi Évát, Hervay Gizelláról szóló magiszteri szakdolgozatom irányítóját, Dr. Bertha Zoltánt, aki sokat segített a Hervayról szóló szakirodalom felkutatásában, Szilágyi Júliát, akivel több hosszú, Hervayval kapcsolatos beszélgetést folytattunk, Nagy Máriát, Fischer Istvánt, illetve mindazokat, akik szóbeli észrevételeikkel, Hervayhoz fűződő emlékeik felidézésével közvetve vagy közvetlenül hozzájárultak e könyv végső formájának kialakításához.

Kolozsvár, 2003. szeptember 3.